

JOSEF NOVOTNÝ

SOCIOGEOGRAFICKÁ DIFERENCIACE SOUČASNÉHO SVĚTA

J. Novotný: *Socio-geographical differentiation of the contemporary world.* – Geografie – Sborník ČGS, 108, 1, pp. 14–35 (2003). – The paper refers to certain aspects of the geographical organization of society. Stress is given particularly to an assessment of socio-economic differentiation at the global scale. It means both evaluation of the structure of inequalities as well as of their developmental tendencies. The spatial distribution of population(s) as well as the distribution of the economic product (both within the world population and also among world region's populations) is the main object of the assessment. KEY WORDS: world – inequality – distribution – economy – population.

1. Úvod

Přestože vývoj v posledních několika stoletích a zejména ve století minulém vedl ke globálnímu propojování, zůstává náš svět stále mnoha způsoby rozdělen. Dosažené poznání a související technologický pokrok, který podmiňuje stále „úspěšnější“ překonávání přírodních, ale v jistém smyslu i kulturních bariér, přispívají k určité homogenizaci světové společnosti. Nicméně v mnoha ohledech se tato homogenizace týká pouze některých, do značné míry povrchních, projevů lidské existence. Na jedné straně se nás prakticky ve všech světových městech pokusí upoutat shodné reklamní neony, můžeme koupit totožné zboží a setkáme se s modely shodného, především spotřebního, chování. Na straně druhé ovšem popsaná „vnější“ skořápka mnohdy jen zakrývá přetrvávající rozdíly, jejichž příčiny musíme hledat v dlouhodobém vývoji společnosti i jednotlivých společností. Globalizační procesy mají proto na míru a vývoj sociogeografické i vnitřní společenské diferenciace nejednoznačný vliv.

Lidský život je do značné míry zakotven v ekonomické rovině, a proto jsou i rozdíly v distribuci ekonomického bohatství citlivě vnímány. Existující mocenské uspořádání světa však napomáhá převážně k reprodukci této distribuce. Procesy poznávání a propojování světa zvyšují intenzitu vnímání nerovnosti a v mnoha případech i podmiňují nárůst aspirací „prohrávajících.“ Jestliže éra tzv. industriální společnosti byla charakteristická zvyšováním pozornosti věnované otázkám socioekonomických nerovnoměrností zejména uvnitř jednotlivých zemí, pak ukončování této éry spojené s nástupem tzv. postindustriální společnosti přináší i zvýšený zájem o nerovnosti na úrovni globální. Přitom posledně zmiňované problematice je věnována i tato práce, ve které chci poukázat na současnou úroveň sociogeografické, ale i sociální diferenciace světa. Toto hodnocení spočívá ve sledování a ověření některých pravidelností v geografické distribuci ekonomického produktu a obyvatelstva. Předpokládám přitom, že toto rozložení není, alespoň ve svých základních rysech a tendencích náhodné, nýbrž že je příčinně podmíněno a strukturováno.

Přestože termíny kvalita života a ekonomické bohatství nejsou zdaleka zaměnitelné zdá se, že v našich podmínkách lze mezi nimi najít významnou závislost. „Ekonomické“ lze proto v řadě ohledů označit za jádro „společenské“. S ohledem k existující literatuře lze jak v teoretických, tak i v empirických hodnoceních identifikovat dvě dimenze diferenciací. Jako významově primární lze označit sociální (socioekonomické) nerovnoměrnosti mezi jednotlivci, domácnostmi, sociálními skupinami, ale také mezi národy, státy a regiony. Na druhé straně však žádná ze zmiňovaných jednotek, podle kterých jsou nerovnoměrnosti sledovány, neexistuje ve vzduchoprázdnu, nýbrž se nachází na určitém území. Sociogeografickou diferenciací je tak z tohoto pohledu možno označit za „agregátní“, neboť diferenciací sociální je v ní zahrnuta.

2. Cíle práce a teoretická východiska

S vědomím výše zmíněné propojenosti, a také přesto, že tato práce je zaměřena především na hodnocení sociogeografických nerovnoměrností, se zdá být logické v teoretické části diskutovat nejdříve obecné politicko-ekonomické přístupy ke sledované problematice a teprve potom jejich geografické aspekty, resp. studie přímo hodnotící sociogeografickou diferenciací světa. Takové zarámování ostatně respektuje historickou následnost i míru pozornosti, která byla (a je) oběma zmiňovaným „typům“ nerovnoměrností přikládána. Vedle tohoto okruhu literatury jsou pro tuto práci významnými teoreticko-metodologickými východisky dosud zjištěné pravidelnosti a zákonitosti v geografické organizaci společnosti. Jedním z přínosů by pak mělo být také další ověření některých z nich. Jejich další diskusi se zde nevěnuji a odkazuji v tomto ohledu především na práce Korčákovu (1941) a Hamplovu (1998). Dodejme, že tato studie pak přímo vychází zejména z práce navazující (Hampl 2001).

Vedle zmiňovaného sledování a ověření některých obecných pravidelností a zákonitostí v geografické distribuci ekonomického produktu a obyvatelstva se dá vlastní přínos této práce shrnout do dvou propojených bodů:

Prvým úkolem je pokus o zhodnocení diferenciací světa. Ačkoliv je pozornost věnována zejména sociogeografické, resp. ekonomickogeografické diferenciaci, z výše zmíněných důvodů se takové hodnocení dotýká i nerovnoměrností sociálních. V této práci hodnotím diferenciaci světového systému, a dále se pak snažím podobným způsobem popsat i nerovnoměrnosti vybraných světových subsystémů.

Druhým cílem je poukázat na vztah mezi vývojovou vyspělostí (vývojovou fází) vybraných systémů a mírou nerovnoměrností. Znamená to, že při vývojových hodnoceních je v této práci pouze omezeně věnována pozornost vývoji nerovnoměrností v tzv. historickém čase. Vývojová hodnocení jsou proto založena především na porovnání diferenciací různé vyspělosti systémů. Sledování vývoje nerovnoměrností v historickém čase, které je obtížné z důvodu nedostatku potřebných dat, se tedy snažíme „nahradit“ hodnocením v tzv. čase logickém.

2. 1. Politicko-ekonomické přístupy k socioekonomické diferenciaci společnosti

Spolu s rozvojem integračních procesů se problematika sociálních nerovnoměrností dostala do pozornosti množství vědeckých prací a byla zahrnuta i do politických programů a ideologií. V tradičním pojetí vyjadřují rozdíly v kon-

zervativních, liberálních a socialistických postojích ke společenským nerovnostem „pravo-středo-levou“ kategorizaci politicko-ideologického spektra (viz např. Heywood 1998). Toto konstatování se zdá být oprávněné i přesto, že „nové“ směry jako environmentalismus nebo feminismus tuto konvenční kategorizaci relativizují (Giddens 1994). Zatímco konzervativní přístupy si sociální diferenciace blíže nevšímají, resp. považují určitou míru sociálních nerovnoměrností za cosi přirozeného, hrají nerovnosti významnou roli v klasickém ekonomickém myšlení vycházejícím z tradic liberalismu (Smith, Ricardo), nebo také socialismu (marxismus). Návaznosti lze pak najít v pozdějších neomarxistických přístupech, a také v politicko-ekonomických teoriích tzv. postkeynesovců, kteří se v rámci dynamických růstových teorií zabývají zejména rozdělováním důchodů mezi „kapitalisty“ a „pracující“ (např. Kaldor 1956). V těchto případech jde však pouze o velmi obecné pojetí nerovnoměrností, tj. především o sledování funkčních rozdílů a vztahů mezi společenskými třídami, resp. o sledování rozdílů v bohatství jednotlivých států a o obecné vztahy v rámci mezinárodní dělby práce (viz např. Sojka a kol. 2000).

Hlubší analýza distribuce ekonomického bohatství se dostala do popředí zájmu až později, když byly mnohé práce věnovány studiu vztahu mezi distribucí příjmů ve společnosti a makroekonomickou prosperitou (více např. Ferreira 1999). Klasickou prací je v tomto ohledu studie S. Kuznetsova (1955), v níž autor poukazuje na některé pravidelnosti ve vývoji distribuce příjmů a empiricky je dokládá na případech vybraných (především rozvinutých) zemí. S. Kuznets nalézá závislost mezi ekonomickým růstem spojeným s procesy industrializace a urbanizace a vývojem nerovnoměrností v těchto zemích. Pozdější studie však poukazují na skutečnost, že dopad vnitřních nerovnoměrností v rozložení příjmů je různý v závislosti na celkové vyspělosti dané ekonomiky. R. Barro (1999) empiricky dokládá, že vysoká nerovnoměrnost má negativní dopad na vývoj ekonomik chudých zemí, ovšem u ekonomik nad jistou hodnotou HDP/obyvatele již tyto efekty zřetelné nejsou. Přestože nebyl nalezen přímý a jednoznačný vztah mezi vývojem sociálních nerovnoměrností a ekonomickou úrovní, resp. růstem ekonomiky, je zřejmé, že sociální nerovnoměrnosti uvnitř státu mohou mít vliv na makroekonomickou stabilitu země. V této souvislosti O. Galor a J. Zeira (1993) mimo jiné konstatují, že rovnoměrnější rozložení příjmů v dané společnosti může zmírňovat exogenní šoky (světové a makroregionální krize, přírodní katastrofy apod.), kterým je daná ekonomika vystavena. F. Ferreira (1999) pak shrnuje možné dopady přílišných nerovnoměrností v rozložení příjmů na ekonomiku do tří propojených okruhů. Podle něj mohou obecně tyto nerovnoměrnosti různými způsoby přispívat k: politické nestabilitě; nedokonalostem trhů; sociálním konfliktům v dané zemi; dalším, i když diskutním, motivem pro regulaci rozložení bohatství ve společnosti pak může být i redukce chudoby.

2. 2. Geografické aspekty hodnocení socioekonomické diferenciace

Přestože se výše uvedená konstatování vztahují většinou k pracím primárně hodnotícím sociální diferenciaci, lze předpokládat, že existuje jistý vztah mezi úrovní a vývojem společenských nerovnoměrností a nerovnoměrností geografických. Zmiňované sociální nerovnosti jsou totiž často územně definovány. Příkladem může být na globální úrovni existence rozvinutých států na jedné straně a států extrémně chudých na straně druhé. Přestože i v rozvinutých státech žijí chudí, jejich chudoba je vzhledem k drtivé většině obyvatel

nejchudších států jen relativní. Na nižších měřítkových úrovních pak můžou být příkladem územních podmíněností sociální diferenciace zjištěné pravidelnosti v sociálně-prostorových strukturách měst (viz např. sociálně-ekologické modely měst, model duálního města apod.). Tímto způsobem pak jsou zmiňované studie hodnotící úroveň a vývoj sociální diferenciace cenné i z hlediska geografických hodnocení. Vedle výše uvedených prací, které jsou zaměřeny spíše empiricky lze nalézt množství teorií pokoušejících se také vysvětlit „vnitřní“ příčiny regionálních rozdílů v socioekonomické úrovni (k teoriím regionálního vývoje viz např. Blažek a Uhlíř 2002). V tomto ohledu je možno podotknout, že z vlastních geografických přístupů se snaží o vysvětlení příčin regionální diferenciace především autoři neomarxisticky orientovaní.

Při hodnocení sociogeografické diferenciace světa hraje zásadní roli měřítková úroveň sledování. Nejčastější metodou hodnocení této problematiky je pak porovnávání rozdílů v průměrných (a různě vážených) hodnotách ekonomických agregátů jednotlivých států. Přitom již takto „jednoduché“ sledování na základní rysy sociogeografické diferenciace světa poukáže (viz např. Milanovic 2002, s. 19-78 nebo Dowrick a Akmal 2001, s. 2). Nevýhodou takových hodnocení je však nezahrnutí sociálních i regionálních nerovnoměrností uvnitř jednotlivých zemí. Ty pak mohou být, zvláště v případech velkých a méně rozvinutých zemí, poměrně značné. Přesnější pohled na sociální diferenciaci na nadnárodní úrovni (v mezi-regionálním srovnání tak i na diferenciaci geografickou) mohou poskytnout studie pracující také s charakteristikami vnitrostátních distribucí (např. Schultz 1998, Milanovic 1999, 2002 nebo Quah 1999). Přestože výhodou je v těchto případech možnost dekompozice výsledných nerovností na jejich vnitrostátní (vnitro-regionální) a mezistátní (mezi-regionální) složky diferenciace (např. Theil 1979 nebo Milanovic 1999), informace o charakteru vnitrostátních sociálních i regionálních diferenciací jsou zatím, zvláště v případech méně rozvinutých zemí, omezené. Sledování vývojových tendencí diferenciace je pak bez použití významných odhadů tímto způsobem prakticky znemožněno. Příkladem takové aproximace může být studie A. Berryho, F. Bourguigona a Ch. Morrissona (1983), ve které jsou charakteristiky vnitrostátních distribucí v četných případech odhadnuty na základě geografické blízkosti (regionální příslušnosti) a kulturní podobnosti daných zemí.

Přestože jednotliví autoři předkládají poměrně specifické závěry, obecně se veskrze shodují zhruba ve třech základních konstatováních, které jsou zároveň i významnými motivy pro další studium této problematiky:

Jde především o „známé“ konstatování, že současná úroveň sociální diferenciace světa je extrémně vysoká.

Přitom za období významného nárůstu sociální i sociogeografické diferenciace světa je označováno zhruba období posledních dvou set let (od počátku industrializace v současných rozvinutých zemích).

Autoři provádějící dekompozici sociální diferenciace světa na její vnitrostátní a mezistátní složku pak shodně konstatují, že na celkové sociální, a potažmo tak i sociogeografické diferenciaci světa se v současnosti o poznání výrazněji mírou podílejí ekonomické rozdíly mezi státy než nerovnoměrnosti uvnitř jednotlivých zemí.

2. 3. Vývojové tendence diferenciace ve vztahu k vyspělosti sledovaného systému

Zatímco „vertikální“ koncentrace ekonomického bohatství znamená téměř vždy „štěpení“ společenské komunity a je většinou negativně vnímána, kon-

centrace geografická nemusí nutně uvedeným „štěpením“ být. V jistém smyslu může být považováno zvyšování územní koncentrace spíše za (pře)organizování, za „přirozenou“ vývojovou změnu v geografické organizaci. Předpokladem této práce je, že ve struktuře a vývoji (a zvláště dlouhodobém vývoji) obou výše zmíněných „typů“ nerovnoměrností lze najít jisté souvislosti. Sice nelze očekávat dlouhodobé a jednoznačné směřování k homogenitě či heterogenitě (Hampl 2001, s. 294), ale je snad možno mluvit o podobných tendencích vývoje nerovnoměrností v závislosti na vyspělosti sledovaného systému, resp. jeho vývojové fázi. Lze však předpokládat, že takové podobnosti lze zaznamenat pouze v případech zásadních změn společenské organizace. Přechod od preindustriální k industriální společenské organizaci v případě tzv. rozvojových zemí a snad již k organizaci postindustriální u některých zemí rozvinutých pak jistě takové změny znamená. Z hlediska geografické organizace je vedle procesu industrializace důležitá především urbanizace. Předpokládám, že ve vývojovém horizontu výše uvedených fází lze nalézt podobnosti v tendencích vývoje koncentrace obyvatelstva a ekonomiky, tak i ve vývoji diferenciace sociální.

V případě sociální diferenciace lze poukázat především na již zmiňovaný Kuznetsův model fází vývoje nerovnoměrností. Nárůst nerovnoměrností v úvodní fázi spojuje především se sektorovým posunem v zaměstnanosti od agrárního typu ekonomiky, který se vyznačuje jak nižší produktivitou práce, tak i nižšími sociálními nerovnostmi, k ekonomice průmyslové s vyšší produktivitou práce, a také s vyšší sociální nerovnoměrností. Po úvodní, „turbulentní“ fázi industrializace a urbanizace (podobné tendence v případě koncentrace obyvatelstva dokládá např. Gibbs 1963), a také v souvislosti s dosaženým ekonomickým růstem, různé konvergenční síly způsobí zlepšení ekonomických pozic především nižších příjmových skupin v rámci městského obyvatelstva, a tedy i snižování nerovnoměrností (Kuznets 1955, s. 17). Takový vývoj vidí jako obecný model (tzv. Kuznetsova obrácená „U“ křivka), přičemž podle autora se rozvojové země nacházejí v první zmiňované fázi a potenciální dosažení konečné fáze redukce nerovnoměrností je otázkou vývoje jejich institucionálního prostředí. Empiricky se pak tyto vývojové pravidelnosti snaží doložit např. také M. S. Ahluwalia (1976). Alternativně (politicko-ekonomické) vysvětlení této vývojové trajektorie podává Acemoglu (1998), který popsané snižování nerovnoměrností spojuje spíše se zvyšováním demokracie a sociálního zabezpečení provázejícím vývoj „západních“ společností (zhruba ve směru k tzv. „welfare“ státu). Jde především o nárůst různých typů přerozdělovacích mechanismů v souvislosti se strategickými politickými reformami, které mají zabránit sociálním nepokojům a revolucím. Autor tak poukazuje na propojení mezi mírou sociální nerovnoměrnosti, mírou demokracie a ekonomickou vyspělostí. V tomto ohledu předkládá varianty vývoje, když hovoří o tzv. západní cestě, která zhruba respektuje Kuznetsův model, ale dále např. o cestě autokratických režimů, kde lze nadále očekávat vysoké míry nerovnoměrností nebo o východoasijském typu ekonomického růstu s tradičně nižší mírou nerovnoměrností, ale také nižší mírou demokracie. Přestože univerzální platnost Kuznetsova modelu vývoje nerovnoměrností byla později zpochybněna (viz např. Anand a Kabur 1993, nebo Ravallion a Chen 1997), lze snad tento model považovat za platný v určitých fázích vývoje řady zemí. Poněkud spekulativně je pak možno předpokládat, že zatímco tímto vývojem prošly pouze nejrozvinutější země světa, státy ostatní se teprve v takovém přechodu nacházejí a některé z nich takový vývoj teprve čeká.

Ve výše uvedeném kontextu lze pak poukázat na souvislosti mezi změnami v koncentraci obyvatel a vývojem nerovnoměrností v rozložení ekonomických

jevů. Územní koncentrace produkce, spojená s urbanizací je neodmyslitelným momentem (příčinou i důsledkem) kapitalistické industrializace (např. Scott 1998, s. 124-125). Dochází tak k vytváření ekonomických územních nerovnoměrností reprezentovaných vztahy jádro – periferie. Jako pokusy o začlenění těchto vztahů do obecných teorií ekonomického růstu zmiňuje Friedmann (1966, s. 12) práce Myrdalovu (1957), Hirschmanovu (1958) a Perrouxovu (1961). Ve vývojovém pohledu pak předkládá model fází územní organizace ekonomiky v závislosti na ekonomickém růstu, resp. stadiu rozvoje. Jde, v ideálním případě, o vývoj od preindustriální organizace spočívající v množství relativně izolovaných menších měst a periferií, v množství relativně nezávislých ekonomických jednotek, přes industriální organizaci typu „jádro – periferie“ k vytvoření organického, územně provázaného a hierarchicky strukturovaného systému center. Dosažení tohoto stadia je podle autora předpokladem perspektivy dalšího růstu ekonomiky (Friedmann 1966, s. 20-39). S ohledem na výše citované práce lze podotknout, že zmiňovaní autoři popisují modely s podobným charakterem vývojových tendencí nerovnoměrností. Jak vývoj nerovnoměrností v územní distribuci obyvatelstva, tak vývoj nerovnoměrností sociálních vykazují podobné tendence. Velmi obecně lze pak takový vývoj znázornit křivkou s obráceným „U“ tvarem.

Přestože se výše uvedené spojitosti ve vývoji nerovnoměrností můžou jevit jako slibná východiska pro další hodnocení, je třeba v této souvislosti poukázat na jejich výrazná omezení. Především se jedná o model rámcový. Jednotlivé společnosti se nacházejí na odlišné vývojové úrovni a jejich „umístění“ do určité z popsanych fází je ovlivněno mnoha dalšími faktory. Všichni uvedení autoři sledují vývoj nerovnoměrností především v rámci jednotlivých států, zejména pak vyspělých „západních“ států. Předpokladem platnosti tohoto modelu je pak jakási univerzální vývojová trajektorie po které se jednotlivé státy pohybují. Tato představa však byla podrobena kritice především ze strany neomarxisticky orientovaných autorů. P. J. Taylor (1989) v této souvislosti, při kritice Rostowova modelu stádií ekonomického růstu, označuje takový předpoklad jako tzv. omyl „developmentalismu.“ Podle něj lze při uvážení rozdílů ve stupni rozvoje jednotlivých zemí spíše očekávat reprodukci nerovnoměrností. Bohatě a chudě státy jsou součástí jednoho systému, a proto se lze spíše obávat vývoje ve smyslu Frankova „development of underdevelopment“ (Taylor 1989, s. 9). Na druhou stranu např. H. J. Chang (2002) dokládá existenci některých společných aspektů vývojových trajektorií jednotlivých států. Přitom v „učení se“ z historie vývoje institucionálního prostředí rozvinutých států vidí šanci pro dnešní rozvojové země. Zdůrazněme, že zmiňovaná vývojová trajektorie hovoří „jen“ o vývojových tendencích nerovnoměrností a lze očekávat, že odlišné historické, kulturní a politicko-institucionální podmínky očekávaný průběh různé modifikují. Tak jako nelze očekávat přesnou souhlasnost v míře změn nerovnoměrností, nelze očekávat ani jejich přesnou časovou souběžnost. Na jedné straně tak lze v souladu s dřívějšími zjištěními (Hampl 2001) konstatovat, že zatímco relativně trvalé změny můžeme snad očekávat v případě geograficky definovaných nerovnoměrností, změny v nerovnoměrnostech sociálních můžou být méně stabilního charakteru. Na straně druhé pak jde o obecně vyšší dynamiku změn ekonomických a politických systémů než systémů sociokulturních (viz již některé myšlenky francouzské historické školy „Annales“). Zatímco tedy lze předpokládat relativně dlouhodobě a stabilní vývojové tendence nerovnoměrností v případě územní distribuce obyvatelstva i ekonomiky, vývoj sociální diferenciace by měl vykazovat vyšší variabilitu. Z výše uvedených důvodů by snad bylo příhodnější hovořit

o různých variantách vývoje nerovnoměrností (viz i již výše zmiňovaná studie Acemogluova 1998). Konečně s ohledem k této práci je nutno konstatovat, že zvolené měřítko sledování použití předloženého modelu ještě dále znesnadňuje. Jestliže již hodnocení na úrovni jednotlivých států, tedy relativně organických jednotek, přináší mnohoznačné výsledky, je pak třeba očekávat ještě daleko větší nejednoznačnosti na úrovních nadnárodních. Nicméně právě propojnosti či podobnosti v tendencích vývoje nerovnoměrností na odlišných měřítkových úrovních a v jejich jistých aspektech i reprodukce těchto tendencí na vyšších řádovostních úrovních (měřítkové posuny), je možno považovat za významné rysy vývoje sociogeografické diferenciacie světa.

3. Metodika hodnocení

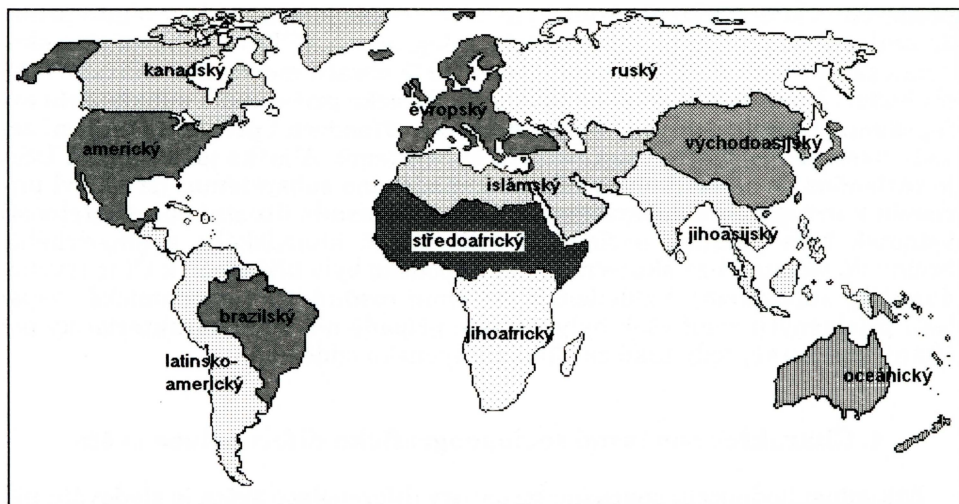
Protože v této práci operuji s termíny jejichž používání je značně rozšířené a zároveň nejednoznačné, je nezbytná jejich specifikace. V úvodu již byly zmíněny pojmy sociální a sociogeografická diferenciacie, jejichž rozlišení hraje v mojí práci zásadní roli. Moje výpočty jsou v podstatě omezeny na hodnocení tří základních typů nerovnoměrností, přičemž termín sociogeografická diferenciacie používám při hodnocení dvou ukazatelů nerovnoměrností vztažených k území a termín sociální diferenciacie při hodnocení diferenciacie vztažené k obyvatelstvu:

Distribuce obyvatelstva ve vztahu k území (jedná se vlastně o diferenciaci intenzity osídlení). Tato charakteristika je označována jako O/G. Distribuce ekonomického produktu ve vztahu k území, která je označována jako E/G. Distribuce ekonomického produktu ve vztahu k obyvatelstvu (diferenciacie podle HDP/obyvatele apod.) je E/O.

Také z hlediska metodického je v této práci zřejmá návaznost na některé výše citované studie. Sociogeografická diferenciacie je hodnocena zejména výpočty měr koncentrace, resp. nerovnoměrnosti územního rozložení obyvatelstva a ekonomického produktu (viz i Hampl 2001). Poměrně obtížné bylo získání dostatečně obsáhlé, a navíc dostatečně reprezentativní datové základny. Toto konstatování platí zejména pro data o ekonomickém produktu na úrovni regionů, kde jsem byl donucen provést některé odhady. Při hodnocení současné míry diferenciacie světa používám většinu dat k roku 1998. U některých zemí však byly k dispozici pouze starší data za regiony, nicméně i v těchto případech byly použity pouze starší poměry regionálních distribucí ekonomického produktu, resp. počtů obyvatel a podle nich rozdělen celkový ekonomický produkt (počet obyvatel) dané země k roku 1998. Předpokládám, že provedené odhady ovlivní vypočítané výsledky pouze nepodstatně.

Pro účely naší práce se mi zdá příhodnější používat údaje o HDP v paritě kupní síly, která lépe charakterizuje životní úroveň obyvatel jednotlivých států. Nicméně tyto údaje jsou k dispozici pouze pro strukturální hodnocení současného stavu diferenciacie světa, nikoliv však pro hodnocení jejího vývoje. Proto jsem v těchto případech byl přinucen použít hodnoty HDP ve směnných kurzech. Použití rozdílně definovaného ekonomického produktu je proto dále odlišováno. Ukazatele při jejichž výpočtech bylo použito HDP ve směnných kurzech jsou označeny čárkou (tedy E'/G, E'/O).

V mnohých ohledech mi umožňuje hierarchická povaha geografické organizace použít k dalším hodnocením systémový pohled. Je však třeba podotknout, že složitost a komplexní podmíněnost zmiňované organizace neumožňuje identifikaci „čistých“ hierarchií, stejně jako jednoznačné rozdělení celku

Obr. 1 – Rozčlenění světa do 12 subsystémů.

a celků na jednotlivé části. Systémový pohled, který se mi zdá příhodné použít i v této práci je proto třeba brát jako metodickou redukci, prostředek zjednodušující provedení zamýšlených reálných hodnocení. Světový systém byl pro účely těchto hodnocení rozdělen do 12 subsystémů (viz obr. 1) a ty dále do 135 regionů (každý ze subsystémů do 11 či 12 regionů). Je třeba si uvědomit, že neobyčejná různorodost prostředí umožňuje vymezení „ideální“ porovnatelných jednotek pouze teoreticky. V realitě většinou „ostré“ hranice mezi organickými sociálně-geografickými celky neexistují, a navíc dostupná data jsou vždy členěna podle administrativních, tj. normativních jednotek. Provedení regionalizace je proto vždy do jisté míry subjektivní. Sociálně geografická regionalizace navíc vyžaduje vedle zohlednění „vnějších“, geografických podmínek také zohlednění „vnitřních“ sounáležitostí sociálních. Na provedenou regionalizaci je proto třeba pohlížet nikoliv jako na cíl této práce, nýbrž jen jako na nezbytný prostředek. Ačkoliv výpočty v této práci jsou omezeny pouze na jedinou variantu regionalizace světa, bylo by jistě možné uvažovat i varianty další. Nicméně předpokládám, že zásadní změny by ve výsledcích hodnocení nerovnoměrností, a zvláště pak geografických nerovnoměrností nenastaly. Provedená regionalizace vychází především z existujícího politicko-administrativního rozdělení světa. Toto východisko se jeví ze zřejmých důvodů jako jediné prakticky možné. Při slučování (případně rozdělování) jednotlivých států byl pak brán ohled na několik obecných zásad:

1. Vymezené jednotky by měly být vzájemně územně srovnatelné (snaha o zúžení plošných rozdílů do intervalu 0,5 – 2,0 průměrné velikosti regionu).
2. Vymezené jednotky by měly být, pokud možno, územně spojenité.
3. Vymezené jednotky by měly být co nejvíce organické z hlediska: vztahů jádrových oblastí osídlení i ekonomiky a přilehlé periferie, socioekonomické vyspělosti, kulturní integrity (náboženské, etnické, jazykové apod.)

Je třeba podotknout že v několika případech nebylo vždy možné dodržet všechny stanovené zásady. Na úrovni členění světa na subsystémy jde např. o Mexiko, které bylo přiřazeno k americkému subsystému, ačkoliv z hlediska kulturního i z hlediska ekonomické úrovně by mělo být spíše uvažováno jako součást subsystému latinskoamerického. Protože se však tato práce věnuje

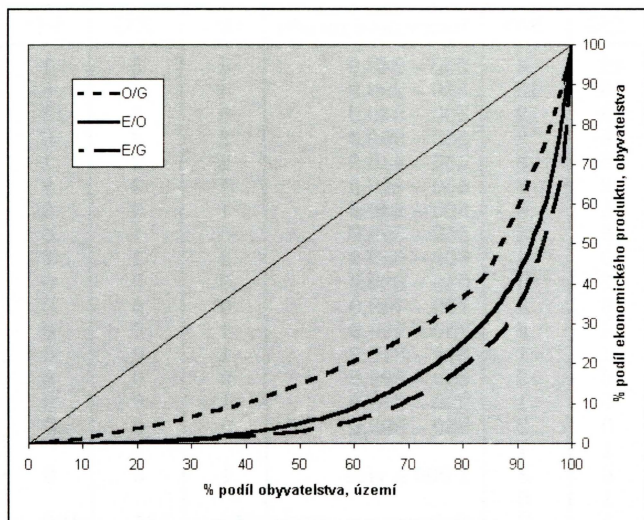
především ekonomicko-geografickým nerovnoměrnostem, byla v tomto případě zohledněna postupující ekonomická integrace (NAFTA) a jednoznačná ekonomická napojení na USA (např. téměř 90 % obratu mexického zahraničního obchodu). Z podobného důvodu bylo také Turecko přiřazeno k subsystému evropskému. Obdobné důvody byly v několika případech i příčinou porušení zásady územní spojitosti vymezovaných subsystémů. Aljaška jako součást USA je začleněna do amerického a nikoliv kanadského subsystému, Izrael byl přiřazen k evropskému subsystému. Především zásada územní porovnatelnosti jednotek byla příčinou nesloučení subsystémů kanadského a amerického. Stejný důvod stojí i za skutečností, že Japonsko bylo přiřazeno k Číně (východoasijský subsystém). Vzhledem k extrémní rozdílnosti v ekonomické vyspělosti příslušných zemí však byly v tomto případě některé charakteristiky počítány variantně, tedy také za Čínu a Japonsko odděleně.

4. Charakter současné sociogeografické diferenciacie světa

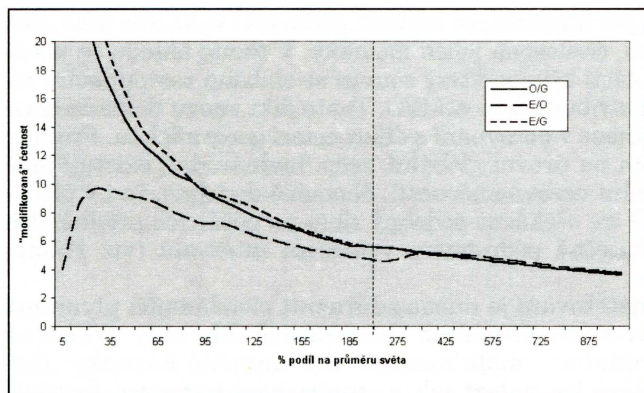
Základem hodnocení současné struktury diferenciacie světa je sledování nerovnoměrností vybraných jevů jednak podle 135 regionů, ale také podle 12 světových subsystémů. Úvodem lze konstatovat, že podle předpokladů má rozložení všech hodnocených jevů výrazně asymetrický charakter. Jak z hlediska geografického, tak i z hlediska sociálního je náš svět hierarchicky diferencován. Jak se však pokusím naznačit dále, vykazují oba „typy“ diferenciacie některé kvantitativní, ale i kvalitativní rozdíly.

Nejvyšší míry nerovnoměrnosti podle předpokladů vykazuje geografická distribuce ekonomického produktu. Např. v roce 1998 tak na desetinu území světa s nejvyššími hodnotami územní koncentrace ekonomického produktu připadlo více než 2/3 světového produktu, zatímco na desetinu území světa s koncentracemi nejnižšími méně než jedna setina ekonomického produktu. Ekonomika je přirozeně vázána na systém osídlení. Přirozeně proto jsou regiony s nejnižšími územními intenzitami ekonomického produktu (dle HDP/km²) velmi chudé regiony (dle HDP/obyvatele), ale zároveň řídce zalidněné regiony. Nerovnoměrnosti E/O vykazují nižší hodnoty než E/G, přesto jsou však, jak již bylo zmíněno, mnohem citlivěji vnímány. V tomto ohledu na desetinu světové populace, která žije v „nejchudších“ regionech (dle HDP/obyvatele) připadají méně než 2 % HDP, zatímco na desetinu „bohatých“ 40 % ekonomického produktu. Použijeme-li k podobným výpočtům HDP ve směnných kurzech je výsledná nerovnoměrnost, jak ve vztahu k území (E'/G), tak především ve vztahu k obyvatelstvu (E'/O), ještě vyšší. Konečně geografická distribuce obyvatelstva (O/G) vykazuje nižší míry nerovnoměrnosti než geografická distribuce ekonomického produktu, ale vyšší nerovnoměrnost než diferenciacie E/O. Tato konstatování dokládají i Lorenzovy oblouky sestrojené pro jednotlivé sledované jevy (obr. 2).

Také distribuce intervalových četností regionů světa podle sledovaných jevů uvedené v tabulce 1 nám asymetrický charakter diferenciacie dokládají. Protože se však jedná o soubor diskrétních hodnot provedl jsem transformaci statistických distribucí na rozložení kontinuální (viz poznámka k obr. 3). Příslušné křivky, které jsem touto transformací získal, jsou znázorněny na obrázku 3. Při hodnocení rozložení intervalových četností i tvaru sestrojených křivek je ovšem třeba upozornit na jisté zkreslení. Intervaly jsou do hodnoty 200 % světového průměru sledovaného jevu desetiprocentní, zatímco nad touto hodnotou padesátiprocentní. Nicméně tato úprava umožňuje relativizovat

Obr. 2 – Rozložení sledovaných jevů ve světě podle 135 regionů. Zdroje: viz seznam zdrojů dat.

Obr. 3 – Křivky statistického rozložení „modifikovaných“ intervalových četností sledovaných jevů (svět podle 135 regionů). Zdroje: viz seznam zdrojů dat.

Poznámka: Přerušovaná čára reprezentuje změnu měřítka osy x v hodnotě 200 % světového průměru od deseti k padesáti procentním intervalům.

Transformace diskrétního rozložení intervalových četností na rozložení kontinuální znamená výpočet modifikovaných četností f_i^* pro střední hodnotu každého intervalu podle vzorce:

$$f_i^* = (1/i) \sum_{k=1}^i f_k \quad \text{kde } i = 1, \dots, n$$

Přitom i odpovídá pořadovému číslu libovolného i -tého intervalu, n odpovídá celkovému počtu intervalů, resp. pořadovému číslu posledního (nejvyššího) intervalu a f_i je původní intervalová četnost i -tého intervalu. Jestliže tedy původní rozsah intervalu označíme r , tak jsou původní intervalové četnosti transformovány do n bodů, resp. aritmetických průměrů četností různých intervalů, o rozsahu r až nr .

přirozenou „skokovitost“ na pravé straně distribuce, která je levostranně-asymetrického typu. Z pohledu vnímání rozdílů v ekonomické úrovni regionů je pak možno podotknout, že jsou do značné míry relativní. Už např. rozdíl deseti procentních bodů hodnoty světového průměru sledovaného jevu v případě chudých regionů, může být vnímán jako výraznější než např. padesáti procentních bodů v případě rozdílů mezi zeměmi rozvinutými.

Při pohledu na obrázek 3 je na první pohled patrný rozdíl mezi očekávaným, tedy levostranně-asymetrickým tvarem křivek O/G a E/G v porovnání s křivkou E/O. Tvar křivky E/O je snad možno vidět jako jakýsi „přechod“ mezi kontinuálně asymetrickými diferenciacemi O/G i E/G a např. křivkami rozložení příjmů podle domácností či jednotlivců ve světě, pro které je charakteristické více, i když z hlediska jejich velikosti přirozeně nerovnocenných, vrcholů v rámci asymetrie (tzv. „twin-peaks distribution“, viz např. Beaudry, Collard a Green 2002, nebo Milanovic a Yitzhaki 2002). Porovnání, pomocí zmiňované transformace upravených, křivek naznačuje, že zatímco v případech geografických diferenciací (O/G, E/G) jde o rela-

Tab. 1 – Distribuce intervalových četností regionů podle sledovaných jevů (135 regionů světa)

Intervalové rozpětí	O/G	E/G	E/O	Intervalové rozpětí	O/G	E/G	E/O
0 – 9,9	33	49	4	200 – 249,9	4	5	1
10 – 19,9	16	13	13	250 – 299,9	4	3	8
20 – 29,9	10	8	12	300 – 349,9	0	1	12
30 – 39,9	8	6	9	350 – 399,9	3	3	6
40 – 49,9	5	5	8	400 – 449,9	2	2	1
50 – 59,9	5	2	8	450 – 499,9	1	2	8
60 – 69,9	6	5	6	500 – 549,9	1	0	3
70 – 79,9	3	5	4	550 – 599,9	0	1	0
80 – 89,9	6	0	4	600 – 649,9	2	1	1
90 – 99,9	2	2	4	650 – 699,9	0	0	0
100 – 109,9	3	6	8	700 – 749,9	0	0	0
110 – 119,9	3	4	2	750 – 799,9	1	0	0
120 – 129,9	1	4	1	800 – 849,9	1	0	0
130 – 139,9	1	0	3	850 – 899,9	2	0	0
140 – 149,9	3	0	1	900 – 949,9	1	0	0
150 – 159,9	2	0	2	950 – 999,9	0	0	0
160 – 169,9	0	1	1				
170 – 179,9	1	0	3	1 000 a více	1	5	0
180 – 189,9	0	1	0				
190 – 199,9	4	1	2	Celkem	135	135	135

Poznámka: Intervalové rozpětí je uvedeno v procentech světového průměru.

tivně „plynulou“ asymetrii, jen diferenciace regionů podle E/O vykazuje jisté „diskontinuity“ v této hierarchii, či alespoň jejich náznaky. V tomto ohledu se jedná v prvé řadě o „zlom“ v levé části křivky, který souvisí se slabším zastoupením regionů v prvním intervalu distribuce četností E/O. Tento fakt znovu dokládá omezenou míru sociální diferenciace v porovnání s diferenciací geografickou. Proto se snad také lze domnívat, že i na úrovni globální, resp. nadnárodní, existují jisté tendence k omezování sociální nerovnoměrnosti. Nicméně dodejme, že i v případech diferenciací E/G a O/G lze očekávat podobný zlom na počátcích příslušných křivek, ovšem až při dostatečně podrobném vymezení intervalů (viz Hampl 1998).

I přes výše uvedená konstatování je nutno zdůraznit převládající plynulost hierarchie ve všech sledovaných případech diferenciací. Jde tedy primárně o rozložení typu „mnoho minim – málo maxim.“ Již zmíněné náznaky „diskontinuit“ v hierarchii, které lze nalézt jak v empirickém rozložení četností (tab. 1), tak i na křivce generalizující diferenciaci regionů podle E/O (obr. 3), jsou pouze druhořadého významu. Ovšem vzhledem k tomu, že jde vlastně o rozrůznění regionů podle jejich ekonomické úrovně, mohou mi snad tyto náznaky diskontinuit pomoci rozčlenit regiony v kategorie. V tomto ohledu lze v prvé řadě konstatovat oprávněnost pohledu na světový systém ve smyslu konceptů „jádro – periferie.“ To dokládá jednak náznak druhého (přirozeně mnohem nižšího) vrcholu na křivce E/O zhruba kolem hodnoty 300 % světového průměru (obr. 3), ale také četnost regionů v intervalu 300 – 349,9 % světového průměru (tab. 1). Lze dodat, že tyto hodnoty odpovídají průměrné ekonomické úrovni (dle HDP/obyvatele) italského nebo japonského regionu. Pomyšlnou hranicí mezi takto definovaným jádrem a periferií lze pak stanovit zhruba jako hodnotu 150 % světového průměru, což přibližně odpovídá HDP/obyvatele Saudské Arábie nebo regionu severovýchodního Ruska. Koncept rozdělení světa na jádro a periferii rozšířil I. Wallerstein (např. 1984) o střední, resp. „přechodovou“ kategorii tzv. semiperiferie (viz např. Taylor

Tab. 2 – Podíly jednotlivých kategorií na světovém obyvatelstvu a rozloze světa

	Procento hodnoty světového průměru (E/O)	Procentní podíl na světovém obyvatelstvu	Procentní podíl na rozloze světa	Procentní podíl na HDP (ppp) světa	Hustota zalidnění (obyv./km ²)	Územní intenzita HDP (ppp) (USD/km ²)
Periferie	0 – 74,9	68,27	46,44	25,95	64,11	178,52
Semiperiferie	75,0 – 149,9	14,90	20,13	15,09	32,27	239,56
Semijádro	150,0 – 399,9	12,26	23,72	35,92	22,53	483,70
Jádro	400 a více	4,58	9,71	23,04	20,56	757,86

Zdroje: viz seznam zdrojů dat.

Poznámka: rozdělení světa do kategorií viz text

1989, s. 17-18). Z pohledu naší práce, resp. vypočítaného empirického rozložení četností, se však zdá adekvátní uvažovat spíše o kategoriích čtyřech. V tomto ohledu je však nutno zdůraznit, že v rámci zmiňované, relativně plynulé hierarchie, jde primárně o diferenciaci na jádro a periferii a teprve sekundárně o vyčlenění dalších dvou podkategorií (semiperiferie, semijádro). V rámci periferie jde tedy o vyčlenění semiperiferie, jejíž spodní hranice byla stanovena, dle empirického rozložení četností, jako hodnota 75 % světového průměru. Tato hodnota odpovídá zhruba HDP/obyvatele kolumbijského regionu. V rámci regionů jádra pak bylo vyčleněno tzv. semijádro. Jeho horní hranice (400 % světového průměru) tak odděluje, dle HDP/obyvatele nejbohatší, převážně americké regiony od zbytku regionů jádra. Semijádro se tedy skládá z většiny regionů kanadského subsystému, oceánického subsystému a „západní“ části evropského subsystému. Podíly světového obyvatelstva, rozlohy a HDP regionů v jednotlivých kategoriích jsou uvedeny v tabulce 2. Je zajímavé, že zatímco podíly obyvatelstva světa v jednotlivých kategoriích zhruba odpovídají levostranně-asymetrickému rozložení, podíly na rozloze světa vykazují mezi kategoriemi rovnoměrnější rozdělení. To pak také znamená, že (na sledované globální měřítkové úrovni) průměrná hustota zalidnění v jednotlivých kategoriích klesá se vzrůstající ekonomickou úrovní (viz tab. 2). Toto konstatování souvisí s hypotézou o klesající průnikovosti koncentračních areálů osídlení a jádrových oblastí ekonomik v závislosti na vzrůstajícím měřítku sledování.

V tabulce 3 jsou uvedeny vypočtené hodnoty měr nerovnoměrností za světový systém podle jeho subsystémů a za jednotlivé subsystémy podle jejich regionů. Jednotlivé hodnoty jsou vzájemně porovnatelné díky podobnému počtu vnitřních jednotek, podle kterých je nerovnoměrnost počítána. Lze říci, že moje výpočty v podstatě potvrdily obecné pravidelnosti v geografické organizaci. Jedná se především o potvrzení předpokladu závislosti měr nerovnoměrnosti na měřítkové úrovni hodnocení. Průměrné hodnoty nerovnoměrností subsystémů podle regionů jsou nižší než nerovnoměrnosti globální. Přitom rozdíl v míře nerovnoměrností mezi dvěma sledovanými měřítkovými úrovněmi je značný především v diferenciaci sociální (E/O). Dále jde o potvrzení, již vícekrát konstatované, zákonitosti nižších měr nerovnoměrností sociálních v porovnání s nerovnoměrnostmi geograficky podmíněnými. Posloupnost v úrovních nerovnoměrností ve smyslu $E/G > O/G > E/O$ však platí pouze pro „většinu“ sledovaných případů. Různorodé faktory a specifické zvláštnosti jednotlivých subsystémů způsobují některé poruchy této posloupnosti. V prvé řadě lze zmínit převýšení E/O diferenciacie nad E/G i O/G v případě jihoasijského sub-

Tab. 3 – Míra nerovnoměrnosti distribuce sledovaných jevů ve světovém systému podle subsystémů a v subsystémech podle regionů

	O/G		E/G		E/O		Převýšení E/G nad E/O	
	H	N	H	N	H	N	H	N
SVĚT	86,94	84,95	86,81	90,26	83,65	80,42	3,16	9,84
Subsystémy:								
Evropský	72,98	72,64	82,12	84,41	63,65	67,53	18,47	16,88
Ruský	90,20	93,11	79,20	90,55	63,32	66,21	15,88	24,34
Jihoasijský	74,00	75,99	72,92	78,88	78,39	64,14	-5,47	14,74
Východoasijský	85,58	94,98	95,18	97,90	83,41	73,77	11,77	24,13
Oceánický	87,97	91,26	88,63	87,97	62,86	64,94	25,77	23,03
Kanadský	85,17	99,41	86,23	99,33	54,00	53,99	32,23	45,34
Americký	80,54	86,51	64,85	86,92	62,29	65,08	2,56	21,84
Brazilský	85,02	92,38	90,87	94,95	66,11	68,13	24,76	26,82
Latinskoamerický	78,65	79,60	75,80	79,65	69,06	66,95	6,74	12,7
Islámský	75,90	82,27	75,95	80,59	67,80	67,69	8,15	12,9
Středoafriický	83,45	84,14	85,20	87,12	61,75	60,92	23,45	26,2
Jihoafrický	74,43	78,03	90,54	89,71	85,91	83,42	4,63	6,29
průměr subsystémů	81,16	85,86	82,29	88,17	68,21	66,90	14,08	21,27
variační rozpětí	17,22	26,77	31,33	20,45	31,91	29,43		
součet variačních rozpětí H a N	43,99		51,78		61,34			

Zdroje: viz seznam zdrojů dat.

Poznámka: Ukazatel H udává procentuální podíl území/obyvatelstva, který připadá na „rozptýlenou“ polovinu sledovaného jevu (HDP, resp. obyvatelstva). N pak odpovídá procentuálnímu podílu sledovaného jevu (HDP, resp. obyvatelstva), který připadá na (z hlediska intenzity sledovaného jevu) „koncentrovanou“ polovinu území/obyvatelstva. Jedná se tedy o souřadnice bodů L1 a L2 na Lorenzově oblouku, přičemž L1[50;100-N] a L2[H;50].

systému. Příčiny tohoto převýšení lze hledat jednak v nižší územní nerovnoměrnosti ekonomiky (nerovnoměrnost E/G jihoasijského subsystému je nejnížší ze všech sledovaných jednotek), ale také v relativně vysoké ekonomické diferenciaci ve vztahu k obyvatelstvu (E/O). V tomto ohledu jde především o relativně vysoké hodnoty HDP na obyvatele regionů malajského, thajského a částečně i regionu jihozápadní Indonésie, v porovnání s „chudým“ zbytkem subsystému. Lze očekávat, že pokud bych vypočetl stejné ukazatele samostatně jednak za indický subkontinent a jednak za jihovýchodní Asii, nerovnoměrnosti by odpovídaly uvedeným předpokladům. V případě ruského subsystému lze pak poukázat na relativně nízkou míru diferenciacie E/G v porovnání s nerovnoměrností územní distribuce obyvatelstva (O/G). Vysvětlení může spočívat v poměrně vysokém HDP regionů asijského Ruska (těžba nerostných surovin), tedy regionů řídce zalidněných. Především již zmiňovaná citlivost metody výpočtů měr nerovnoměrností na provedené regionalizaci ovlivňuje hodnocení diferenciacie východoasijského subsystému. Zahrnu-li do tohoto subsystému i Japonsko (spolu s Jižní Koreou), nelze se divit, že výsledná úroveň diferenciacie jak E/G tak i E/O je extrémní. Pokud ovšem vypočítám stejným způsobem míry nerovnoměrností pouze za samotnou Čínu, výsledné hodnoty „respektují“ posloupnost $E/G > O/G > E/O$ ($87,33 > 84,47 > 62,01$). Podobnou heterogenitu lze sledovat i v rámci jihoafrického subsystému. Ekonomická dominance Jihoafrické republiky se zde projevuje ve vysoké míře di-

ferenciace E/G a zejména pak E/O. I v těchto souvislostech se ukazuje, že provedení regionalizace ovlivňuje více výsledné míry nerovnoměrností v rozložení ekonomiky (jak E/O tak E/G) než v územní distribuci obyvatelstva (hranice jednotlivých států hrají v tomto případě nižší roli). Konečně i samotný světový systém jako celek lze označit za velmi heterogenní. Tento fakt se projevuje jednak v již konstatovaných obecně vyšších mírách nerovnoměrností, ale také v mírném převýšení úrovně diferenciace O/G nad E/G (nikoliv však již nad E/G). Vysvětlení tohoto převýšení lze najít v extrémní hustotě osídlení subsystémů jihoasijského a východoasijského v porovnání s jejich, dosud pouze omezeným, ekonomickým významem, resp. nízkou ekonomickou úrovní.

5. Diferenciace ve vývojové vyspělosti systémů

V této kapitole přecházím od strukturálních hodnocení nerovnoměrností k jejich, z větší míry nepřímému, vývojovému postižení. Bohužel je nutno konstatovat, že se tak značně zvyšuje nejen složitost takových sledování, ale i jejich spekulativní charakter. V tomto ohledu jsou provedená pozorování vývoje nerovnoměrností do značné míry programována teoretickou částí práce a v ní uvedenou literaturou. V souvislostech s hypotézami o závislosti vývojových tendencí nerovnoměrností na vyspělosti daného systému lze poukázat na logickou spojitost mezi strukturálním a vývojovým. Základem zde je rozlišení jednotlivých subsystémů z hlediska jejich (ekonomické) vyspělosti a odpovídajícího postavení ve vývojových fázích ve smyslu teorie stádií. Ačkoliv takový model přináší jisté vysvětlení vývojových tendencí nerovnoměrností, reálný vývoj je mnohem složitější a vykazuje množství modifikací. Je tomu tak především proto, že soubor 12 subsystémů je značně různorodý a přitom relativně nepočetný, což omezuje možnost generalizací. V tomto ohledu by bylo zapotřebí mnohem rozsáhlejších hodnocení, které by jednak zohledňovaly možné varianty regionalizace, ale hlavně dostatečně podrobně sledovaly diferenciaci v mírách nerovnoměrností v závislosti na vývojové vyspělosti i na nižších měřítkových úrovních.

S vědomím konstatovaných omezení jsem se pokusil o rozčlenění jednotlivých hodnocených systémů podle jejich vývojové vyspělosti. Zdá se, že k tomu mne opravňují nejen rozdíly v ekonomické, resp. sociálně-ekonomické vyspělosti, ale také rozdíly v úrovni a charakteru nerovnoměrností. Rozčlenění sledovaných systémů do skupin podle jejich vývojové vyspělosti a průměrné hodnoty nerovnoměrností jednotlivých skupin jsou uvedeny v tabulce 4. Na tomto místě je možno poukázat na vztah mezi strukturou diferenciací světa, která byla hodnocena v předešlé části a diferenciací ve vyspělostní fázi jednotlivých subsystémů. Tyto souvislosti mezi strukturálním a vývojovým jsem se snažil charakterizovat v tabulce 5. Jedná se o doložení závislosti mezi příslušností regionů daného subsystému do jednotlivých kategorií (tj. jádro, semijádro, semiperiferie a periferie) a vývojovými fázemi jednotlivých subsystémů (tj. postindustriální, finální industriální, střední industriální a počáteční industriální). Díky vnitřní heterogenitě jednotlivých subsystémů nelze předpokládat, že všechny regiony daného subsystému připadnou do shodné kategorie, resp. nelze očekávat úplný geografický překryv jednotek v jednotlivých kategoriích a jednotlivých vývojových fázích (ostatně příslušná členění byla provedena na odlišných měřítkových, tedy různých detailních, úrovních). Zmiňovaný překryv je pak přirozeně omezen i různou četností regionů v jednotli-

Tab. 4 – Diferenciace sledovaných subsystémů podle jejich vývojové vyspělosti

Vývojová fáze	Subsystémy	O/G		E/G		E/O		Převýšení E/G nad E/O	
		H	N	H	N	H	N	H	N
Post-industriální	evropský, oceánický, kanadský, americký	81,67	85,45	80,46	89,66	60,85	62,85	19,61	26,81
Finální industriální	latinskoamerický, brazilský, ruský	84,62	88,36	81,96	88,38	66,16	67,10	15,80	21,28
Střední industriální	islámský, jihoasijský, východoasijský	78,49	84,41	81,35	85,79	76,53	69,50	4,82	17,29
Počáteční industriální	středoafriický, jihoafrický	78,94	81,08	87,87	88,41	73,82	72,17	14,05	16,24
variační rozpětí		6,13	7,28	7,91	3,87	15,68	9,32		

Zdroje: viz seznam zdrojů dat.

Poznámka: Údaje za jednotlivé skupiny odpovídají průměrům hodnot nerovnoměrností jednotlivých subsystémů, které jsou uvedeny v předchozí tabulce č. 3.

Vysvětlení jednotlivých ukazatelů viz poznámka k předcházející tabulce č. 3.

Tab. 5 – Podíly regionů jednotlivých subsystémů v stanovených kategoriích a vývojových fázích na celkovém počtu obyvatel, rozloze a ekonomickém produktu

Vývojová fáze	Kategorie	Jádro			Semijádro			Semiperiferie			Periferie		
	Subsystémy	O	R	E	O	R	E	O	R	E	O	R	E
Post-industriální	americký	73,5	82,7	91,6	5,7	9,2	3,6	20,8	8,1	4,8			
	kanadský	0,3	34,9	0,5	99,7	65,1	99,5						
	evropský				65,7	63,8	84,0	34,3	36,2	16,0			
	oceánický				75,4	93,5	94,3				24,6	6,5	5,7
Finální industriální	brazilský							64,0	44,3	83,0	36,0	55,7	17,0
	latinskoamerický							55,6	64,2	71,8	44,4	35,9	28,2
	ruský							37,7	73,8	51,2	62,3	26,2	48,8
Střední industriální	východoasijský				13,4	3,9	47,7				86,6	96,1	52,3
	islámský							36,0	56,4	54,8	64,0	43,7	45,3
Počáteční industriální	jihoasijský							9,3	13,0	22,3	90,7	87,0	77,7
	jihoafrický							16,5	11,1	58,5	83,5	88,9	41,5
	středoafriický										100	100	100
	SVĚT	6,2	8,4	25,6	11,0	18,6	27,0	35,5	38,7	30,7	47,3	34,3	17,2

Zdroje: viz seznam zdrojů dat.

Poznámka: O – procentuální podíl na celkovém počtu obyvatel subsystému.

R – procentuální podíl na celkové rozloze subsystému.

E – procentuální podíl na celkovém HDP (v paritě kupní síly) subsystému.

Jednotlivé subsystémy sledovány podle regionů, svět podle subsystémů.

vých kategoriích (asymetrický charakter distribuce), která byla konstatována v předešlé části této práce. Nicméně, s přihlédnutím k výše zmíněným rozdílům ve vnitřní homogenitě jednotlivých subsystémů, resp. jejich individuálním zvláštnostem, lze konstatovat, že převážná většina obyvatel regionů příslušejících subsystémům zařazeným do postindustriální vývojové fáze, stejně

Tab. 6 – Vývoj měr nerovnoměrností světového systému podle subsystémů v letech 1970–1998

Rok	O/G H	E'/G H	E'/O H
1970	86,56	90,51	85,98
1975	86,64	90,64	85,27
1980	86,74	90,55	84,99
1985	86,84	89,94	87,57
1990	86,91	90,88	86,76
1995	86,94	90,50	86,67
1998	86,97	91,07	88,16
Součet absolutních hodnot změn	0,41	2,70	6,90

Zdroje: viz seznam zdrojů.

Poznámka: vysvětlení ukazatele H – viz poznámka k tabulce 3.

jako převážná většina jejich území, připadá do kategorie jádra, resp. semi-jádra. Stejně tak většina obyvatel i území subsystémů v počáteční industriální, ale také střední industriální vyspělostní fázi žije v regionech periferie. Sem také spadá značná část obyvatel/území regionů příslušejících do subsystémů zařazených do finální industriální fáze, přičemž ale část obyvatel/území, především centrálních, regionů těchto subsystémů spadá do kategorie semiperiferie. „Posuny“ ve vývojové vyspělosti se tak, alespoň rámcově, zdají být v souladu s postupující integrací zvyšujícího se počtu regionů do vyšších kategorií světového systému, tedy také s nárůstem jejich ekonomické úrovně. Obecně tedy dochází k realizaci předpokladů jak modelu „stádií“ (vývojových posloupností), tak i modelu polarizace jádra a periferie, která je reprodukována jak na vývojově, ale i na měřítkově vyšších úrovních.

Také sledování vývoje nerovnoměrností potvrdilo některé dříve stanovené hypotézy. Jde zejména o tvrzení, že sociální diferenciace je z vývojového hlediska více proměnlivá v porovnání s diferenciací geograficky podmíněnou. Toto konstatování je doloženo jednak přímo sledováním vývoje nerovnoměrností ve světovém systému podle subsystémů v období posledních třiceti let, ale také nepřímým rozdíly v úrovni nerovnoměrností v subsystémech rozčleněných do jednotlivých vývojových fází. Faktický vývoj hodnot O/G, E'/G a E'/O, resp. rozdílná variabilita změn nerovnoměrností v jednotlivých diferenciacích poukazují na pouze omezené změny v územní distribuci obyvatelstva a na relativně malé změny ve vývoji E'/G, v porovnání s relativně vysokou rozkolísaností diferenciace E'/O v období od roku 1970. Příslušné hodnoty jsou uvedeny v tabulce 6. Posloupnost v „proměnlivosti“ měr nerovnoměrností v pořadí E/O > E'/G > O/G je dále nepřímým doložena rozdíly ve variačních rozpětích měr nerovnoměrností jak mezi jednotlivými subsystémy (tab. 3), tak i mezi skupinami subsystémů rozčleněnými podle jejich vývojové fáze (tab. 4).

Protože omezené změny v relativně trvalé, resp. „tvrdé“ diferenciaci geografické, v případech nerovnoměrností v územním rozložení obyvatelstva i ekonomiky, umožňují pouze konstatování základních pravidelností nerovnoměrností (např. zvyšování nerovnoměrností se zvyšováním měřítkové úrovně sledování), lze z hlediska hodnocení vývoje nerovnoměrností poukázat především na proměny úrovně diferenciace E/O. V tomto ohledu poněkud odlišný vývoj sledujeme na obou „stranách“ distribuce, resp. u každého ze sledovaných ukazatelů nerovnoměrností (viz ukazatele H a N v tab. 4 a jejich vysvětlení v příslušné poznámce k této tabulce). Pokles hodnot N v závislosti na

vývojové fázi znamená postupný nárůst podílu HDP připadajícího na chudší polovinu obyvatel, resp. polovinu obyvatel daného subsystému žijící v regionech s nižším průměrným HDP na obyvatele. Podle tohoto ukazatele jde tedy o plynulé snižování nerovnoměrnosti v závislosti na zvyšování (ekonomické) vyspělosti. Porovnání hodnot ukazatele H, vypočítaného pro skupiny subsystémů v jednotlivých vývojových fázích, však již takové plynulé snižování nerovnoměrnosti E/O nedokládá. Míra nerovnoměrnosti H vykazuje u subsystémů v nejnižší vývojové fázi (počáteční industriální) nižší úroveň než u subsystémů ve fázi střední industriální. V tomto případě je takto měřená nerovnoměrnost E/O nejvyšší, což znamená že podíl bohatých (resp. podíl obyvatel regionů s nejvyššími průměrnými hodnotami HDP/obyvatele) na které připadá polovina celkového objemu HDP je zde nejnižší. S dalším posunem ve vyspělosti subsystémů však již i nerovnoměrnost měřená ukazatelem H také klesá. V první řadě tak oba ukazatele dokládají obecně nižší míru nerovnoměrnosti E/O u vyspělých subsystémů. Sekundárně pak lze uvažovat o hypotéze, že vývoj ukazatele N, který je citlivý spíše na změny ve „spodních“ částech distribuce, vypovídá o snižování chudoby v závislosti na zvyšování vyspělosti systému, zatímco vývoj sociálních nerovnoměrností měřený ukazatelem H, který je relativně citlivější na změny ve „vrchních“ částech distribuce, mne snad opravňuje uvažovat o platnosti Kuznetsova modelu. Podotýkám ovšem že tato hypotéza si žádá dalších, mnohem hlubších analýz.

V souvislosti s vývojem nerovnoměrností ve smyslu Kuznetsova předpokladu sledujeme v případě diferenciací O/G zmiňovaný obrat ve vývoji koncentrace obyvatel až při „přechodu“ z fáze finální industriální do fáze postindustriální. Přitom však k tomuto obratu dochází v případech obou sledovaných ukazatelů, tedy jak ve „spodní“, tak ve „vrchní“ části rozložení. S ohledem na diferenciaci E/G lze ovšem konstatovat, že i v tomto „přechodu“ se ještě nadále mírně umocnila. Konečně je nutno konstatovat, že světový systém jako celek je snad možno, v souvislostech s výše uvedenou charakteristikou stanovených vyspělostních fází, zařadit do nejnižší, počáteční industriální fáze. To ostatně dokládá i faktický nárůst nerovnoměrností E/O (ukazatel H, viz tabulka 6) ve světě mezi lety 1970 – 1998. Přitom je však nutno dodat, že přestože většinu regionů světa lze považovat za chudou je světový systém (a to i v porovnání se subsystémy) v první řadě extrémně heterogenní z hlediska vyspělosti svých „velkých“ částí.

6. Shrnutí a závěrečná diskuse

V této studii byly znovu doloženy některé, v literatuře konstatované, pravidelnosti v organizaci společnosti. Jedná se např. o vztah mezi mírou nerovnoměrnosti a měřítkem na kterém je daná diferenciacie sledována. Sledované nerovnoměrnosti v subsystémech jsou v průměru nižší než nerovnoměrnosti na úrovni světového systému. Výpočty také znovu, na obou měřítkových úrovních, potvrdily rozdíl mezi vyšší úrovní sociogeografické diferenciacie (E/G, O/G) v porovnání s omezenější diferenciací sociální (E/O). Jak jsem se pokusil naznačit zdá se, že pro tendence omezování sociálních nerovnoměrností dále také platí, že tlumení těchto nerovnoměrností probíhá „odspodu“, tedy od nižších (geografických) měřítek. Průměrná míra sociálních nerovnoměrností subsystémů je výrazně nižší než celosvětová. Přitom lze předpokládat, že např. na úrovni vnitrostátní - alespoň v případě vyspělých zemí - by průměrné sociální nerovnoměrnosti byly ještě podstatně nižší. Omezení chudoby v daném

systemu je závislé na vyspělosti daného systému. V závislosti na vyspělosti systému klesá míra nerovnoměrnosti E/O, a zároveň roste převýšení mezi E/G a E/O. To platí jak v případě míry zohledňující spíše spodní části distribucí, ale v podstatě i v případě ukazatele nerovnoměrnosti zohledňující spíše vrchní části distribucí (viz ukazatele H a N v tabulkách 3 a 4).

Ačkoliv v této práci označuji globální úroveň světovým systémem a úroveň druhého řádu jako světové subsystémy, jde jak v případě světa, ale i v některých případech subsystémů o jednotky značně heterogenní. Žádný z vyčleněných subsystémů se z hlediska své organičnosti a vnitřní uzavřenosti nepřibližuje charakteru většiny národních států, přičemž na úrovni globální platí toto konstatování zdůrazněně. Na druhou stranu, zatímco v tomto smyslu je ovlivněna zejména míra sociální diferenciace, na nerovnoměrnosti sociogeografické (především O/G) by uzavřenost jednotlivých zemí měla mít menší vliv. Protože však nerovnoměrnost E/O je vlastně diferenciací podle rozdílů v ekonomické úrovni, má její sledování také z pohledu sociogeografické diferenciace světa zásadní význam. V tomto ohledu je jednou z nastíněných hypotéz, která však vyžaduje dalšího ověření, tvrzení že rozložení E/O může snad být považováno za jakýsi „přechod“ mezi hierarchií levostranně-asymetrického typu, kterou sledujeme v případě distribuce obyvatelstva, ale i ekonomiky v území a mezi např. rozložením jednotlivců, domácností nebo i národů podle jejich ekonomické úspěšnosti, které vykazují jisté odlišnosti v charakteru distribuce. Zdá se, že některé náznaky těchto odlišností které se objevují i v případě distribuce E/O, pak mohou pomoci charakterizovat diferenciaci regionů světa podle jejich ekonomické úrovně. V této souvislosti byla konstatována oprávněnost pohledu na rozdělení světa na regiony „jádra“ a „periferie.“ Přitom jsem se pokusil naznačit že sekundárně lze dále v rámci jádra rozlišit kategorie jednotek „bohatého“ jádra a tzv. semijádra. Podobně tak i v rámci regionů periferie kategorie vlastní, resp. „chudé“ periferie a tzv. semiperiferie. Dále se ukázalo, že především z hlediska počtů obyvatelstva žijícího v regionech semiperiferie je tato kategorie relativně slaběji zastoupena. Proporce rozdělení světového obyvatelstva i území do jednotlivých kategorií a zvláště pak otázka zastoupení středních kategorií může být podnětem k další diskusi budoucího vývoje diferenciace světa. Případně relativně slabší zastoupení „střední třídy“ (např. v porovnání se systémy na nižších měřítkových úrovních) může totiž znamenat nižší sociální stabilitu systému, ale také jistá omezení z hlediska potenciálních integračních tendencí na makro-úrovních, resp. úrovni globální. I když měřítkové/řádivostní posuny na vyšší geografické úrovně jsou v případě mnoha aspektů organizace společnosti významným rysem historického vývoje, pokračování tzv. progresivní integrace (ve smyslu diskutovaných vývojových modelů) i na úrovni globální může být touto heterogenitou světa významně omezeno. Obecně tedy platí, že posilování semiperiferie, resp. „kontinuity“ v diferenciaci světa napomáhá jak kvalitě integračních procesů, tak vývojové flexibilitě globálního systému.

Hodnocení vývoje diferenciace světa je nutno logicky spojit s jejím strukturálním postižením. V tomto ohledu jsem se snažil poukázat na vztah mezi rozčleněním regionů světa do jednotlivých kategorií (periferie, semiperiferie, semijádro a jádro) a zařazením subsystémů do příslušných vývojových fází (počáteční industriální, střední industriální, finální industriální a postindustriální). Diferenciace ve vývojové vyspělosti subsystémů je závislá na jejich vnitřní struktuře, resp. příslušnosti obyvatel i území regionů daného subsystému do zmiňovaných kategorií. Protože byla doložena základní odlišnost mezi omezenými vývojovými změnami v územním rozložení obyvatelstva

i ekonomiky a relativně rychleji se měnící sociální diferenciací, je možno poukázat na charakter vývoje nerovnoměrností především v případě diferenciacie E/O. Z pohledu vývoje úrovně těchto nerovnoměrností lze snad hovořit o jejich plynulém poklesu ve „spodní“ části distribuce, ovšem souběžně s fázemi zvyšování nerovnoměrností, jejich stabilizací a v ideálním případě i poklesem ve „vrchní“ části rozložení. Proto dalším přínosem této práce může být i pokus o stanovení hypotézy (která si však také žádá hlubších ověření), že vývoj ve smyslu zvyšování (ekonomické) vyspělosti provází jednak plynulé a dlouhodobé stabilizační procesy snižování chudoby, ale dále také následnost procesů selekce (zvyšování rozdílů mezi jádrovými oblastmi, jakožto ekonomickými tahouny a nositeli změn, na jedné straně a zbytkem systému na straně druhé) a následné difúze změn do dalších oblastí. Konečně podotýkám, že i vývoj nerovnoměrností rozložení ekonomiky, a především obyvatelstva v území vykazuje náznaky podobných (i když mírnějších a „zpožděných“) vývojových tendencí. Přitom jsem ovšem zmiňované stabilizační tendence ve „spodní“ části těchto distribucí nenalezl. Snad je tomu tak proto, že citlivost vnímání územních rozdílů v porovnání s rozdíly sociálními je omezená a stejně tak i snahy tyto rozdíly regulovat.

Konečně lze tuto studii uzavřít tvrzením, že základní zákonitosti se zdají být doložitelné již poměrně jednoduchými výpočty a na rozdílných měřítkových úrovních. Mám proto za to, že je možno uvažovat o existenci určitého řádu v diskutovaných aspektech organizace našeho světa. Dá se však přitom nutné předpokládat, že tento řád je „jen“ jistým rámcem ve kterém je nutno individuální zvláštnosti našeho, pozoruhodně různorodého, světa postupně vysvětlovat, či „alespoň“ interpretovat. Vedle zmiňovaného ověření zmiňovaných zákonitostí by takovou interpretaci měly být i některé výše diskutované představy o struktuře a vývoji diferenciacie světa. Jsem si ovšem vědom skutečnosti, že v některých případech jde o poměrně diskusní tvrzení. Proto je představuji spíše jako hypotézy, které (jak již jsem ostatně několikrát zdůraznil) vyžadují dalších ověření. V tomto ohledu se zde nabízí značný prostor pro další hodnocení této problematiky. Z mnoha možných směrů rozšíření této práce lze zdůraznit potřebu hodnocení i na nižších měřítkových úrovních, ale také potřebu zahrnutí mnohem většího množství citlivějších ukazatelů. Složitým úkolem je přitom pochopitelně překonávání bariér v podobě dosažitelné datové základny a to zvláště v případě dlouhodobějších časových řad potřebných charakteristik.

Literatura:

- ACEMOGLU, D. (1998): Why did the West Extent Franchise? Democracy, Inequality and Growth in Historical Perspective. Center for Economic Policy Research, (U.K.), Discussion Paper Series, No.1797, s. 1-33.
- AHLUWALIA, M. S. (1976): Inequality, poverty and development. *Journal of Development Economics*, 3, s. 307-342.
- ANAND, S., KANBUR, R. (1993): Inequality and development: a critique. *Journal of Development Economics*, 41, č. 1, s. 19-43.
- BARRO, R. (1999): Inequality, Growth and Investment. NBER Working Paper, 7038.
- BEAUNDRY, P., COLLARD, F., GREEN, D. A. (2002): Decomposing the Twin-Peaks in the World Distribution of Output-per-Worker. Working Paper 9240, NBER. downloadable at: <<http://www.nber.org/papers/w9240>>
- BERRY, A., BOURGUIGNON, F., MORRISSON, CH. (1983): Changes in the world distribution of income between 1950 and 1977. *Economic Journal*, June, s. 331-350.
- BLAŽEK, J., UHLÍŘ, D. (2002): *Teorie regionálního rozvoje*. Praha, Karolinum.

- DOSTÁL, P., HAMPL, M. (2000): Globalisation: processes of integration or multi-polarisation. *Acta Universitatis Carolinae – Geographica*, 35, s. 5-20.
- DOWRICK, S., AKMAL, M. (2001): Contradictory Trends in Global Income Inequality: A Tale of Two Biases. School of Economics and Commerce, Australian National University, Preliminary draft.
- FERREIRA, F. (1999): Inequality and Economic Performance (A Brief Overview to Theories of Growth and Distribution). World Bank's Web Site on Inequality, Poverty and Socio-economic Performance, <www.worldbank.org>
- FRIEDMANN, J. (1966): Regional Development Policy: A Case Study of Venezuela. Cambridge-Massachusetts-London, M.I.T. Press.
- GALOR, O., ZEIRA, J. (1993): Income distribution and macroeconomics. *Review of Economic Studies*, 60, s. 35-52.
- GIBBS, J. P. (1963): The evolution of population concentration. *Economic Geography*, 39, č. 2, s. 119-126.
- GIDDENS, A. (1994): Beyond Left and Right: The Future of Radical Politics. Oxford, Polity Press.
- GRADSTEIN, M., MILANOVIC, B., YING, Y. (2001): Democracy and Income Inequality: An Empirical Analysis. World Bank, downloadable at: <<http://www.worldbank.org/research/inequality/inequality%20and%20politics/dem,%20ineq.pdf>>
- HAMPL, M. (1998): Realita společnost a geografická organizace: hledání integrálního řádu. Praha, PrF UK, 110 s.
- HAMPL, M. (2001): Teorie regionálního vývoje: principy a/nebo problémy. In: M. Hampl a kol.: Regionální vývoj: specifika české transformace, evropská integrace a obecná teorie, s. 275-328. Praha, UK, PrF, DemoArt.
- HAMPL, M., JEŽEK, J., KÜHN, K. (1978): Sociálněgeografická rajonizace ČSR. Výzkumný ústav sociálně ekonomických informací, Praha.
- HEYWOOD, A. (1998): Political Ideologies. An Introduction. 2nd, London, Palgrave, 364 s.
- HIRSCHMAN, A.O. (1958): The Strategy of Economic Development. New Haven, Yale University Press.
- HUNTINGTON, S.P. (1993): The clash of civilizations? *Foreign Affairs*, 3, s. 22-49.
- HUNTINGTON, S.P. (1997): The Clash of Civilizations and the Remaking of World Order. New York-London-Sydney, Simon and Schuster.
- CHANG, H.J. (2002): Kicking Away the Ladder – Development Strategy in Historical Perspective. London, Anthem Press.
- KALECKI, M. (1954): Theory of Economic Dynamics. London, Allen and Unwin.
- KALDOR, N. (1956): Alternative theories of distribution. *Review of Economic Studies*, 23, č. 2, s. 94-100.
- KORČÁK, J. (1941): Přírodní dualita statistického rozložení. Zvláštní otisk ze Statistického obzoru, sešit č. 5-6, předneseno v České statistické společnosti 20. 2. 1941.
- KUZNETS, S. (1955): Economic growth and income inequality. *The American Economic Review*, 45, č. 1, s. 1-28.
- MILANOVIC, B. (1999): True world income distribution, 1988 and 1993: First calculation based on household surveys alone. Working paper, World Bank, Development Research Group.
- MILANOVIĆ, B. (2002): Worlds Apart: Inter-National and World Inequality 1950-2000. World Bank, Research Department.
- MILANOVIĆ, B., YITZHAKI, S. (2002): Decomposing World Income Distribution: Does the world have a middle class? Working Paper, World Bank. downloadable at: <<http://www.worldbank.org/research/inequality/world%20income%20distribution/decompose.pdf>>
- MYRDAL, G. (1957): Economic Theory and Underdevelopment Areas. London, Duckworth.
- PERROUX, F. (1961): L'économie du Xxe siècle. Paris, Presses Universitaires de France.
- QUAH, D. (1999): 6109: Some Dynamics of Global Inequality and Growth. LSE Economic Department, draft, downloadable at: <<http://econ.lse.ac.uk/staff/dquah/p/9912sbn.pdf>>
- RAVALLION, M., CHEN, S. (1997): What Can New Data Tell Us about Recent Changes in Distribution and Poverty. *World Bank Economic Review*, 11, č. 2, s. 357-382.
- SCHULTZ, T.P. (1998): Inequality in the distribution of personal income in the world: How it is changing and why. *Journal of Population Economics*, 98, s. 307-344.
- SCOTT, A.J. (1998): Regions and the World Economy. The Coming Shape of Global Production, Competition, and Political Order. New York, Oxford University Press.
- SOJKA, M. a kol. (2000): Dějiny ekonomických teorií. Praha, Karolinum, 298 s.

- TAYLOR, P.J. (1989): *Political Geography. World-Economy, Nation State and Locality*. Second edition, Harlow, Longman Scientific & Technical, 308 s.
- THEIL, H. (1979): *World Income Inequality*. *Economics Letters*, 2, s. 99-102.
- TOYNBEE, A. (1963): *Civilization on Trial and the World and the West*. Cleveland and New York, Meridian Books.
- WALLERSTEIN, I. (1984): *The Politics of the World Economy*. Cambridge, Cambridge University Press.

Zdroje dat:

Calendario Atlante de Agostini

Canada Yearbook 1994

Encyklopedie Zeměpis světa (1999)

Filipínský statistický úřad, <http://www.census.gov.ph>

<http://www.geohive.com>

<http://www.statistics.msk.ru>

China Statistical Yearbooks

Japonský statistický úřad, <http://www.stat.go.jp>

Kučera, L. (1999): *Vývoj regionálních rozdílů a struktur Číny*. Magisterská práce, PřF UK.

Indonésý statistický úřad, <http://www.bps.go.id>

Instituto Brasileiro de Geografia e Estatística, <http://www.ibge.gov.br>

OECD, www.oecd.org

OSN www.un.org

United Nations Statistics Division, <http://unstats.un.org/unsd>

Statistical Yearbooks UN

World Institute for Development Economic Research, <http://wider.unu.edu>

World Income Inequality Database, <http://wider.unu.edu/edu/wiid>

Rosijskij statističeskij ježegodnik (1999): Goskomstat Rosiji.

Statistical Abstracts of India

Statistical Abstract of Latin America, Latin American Center, University of California

Statistical Yearbook of the Argentine Republic

U.S. Statistical Bureau, <http://www.census.gov>

World Bank, <http://worldbank.org>

World Development Indicators

World Development Reports

Summary:

SOCIO-GEOGRAPHICAL DIFFERENTIATION OF THE CONTEMPORARY WORLD

In my paper I documented certain regularities in the organisation of society and particularly of its spatial distribution. In this respect, I tried to assess a variety of disparities among regions (defined in several ways) as well as inequalities among their populations. I mostly assessed spatial inequalities in the distribution of population(s) and economic product. Since the theme and the extent of the assessment seem to be quite comprehensive and at the same time the available data are unfortunately poor, the ways and means of empirical evaluations are limited as well. Therefore only several indicators (in regard to evaluations of the economic development it seems that only the GDP data cover almost all of the world's regions) and simple statistics were used.

The differentiation of the world system was observed both among its subsystems (12 world subsystems at the 2nd scale level) as well as among their regions (units at the 3rd scale level, which only partially correspond to countries). As one could expect, I demonstrated that the economic product is asymmetrically distributed among selected units (among the regions and among the subsystems as well as among their populations). Nevertheless, one cannot simply answer, for example, the question whether the distribution is of a "continual" hierarchy (left-sided asymmetric) or whether there are any "discontinuities" in the hierarchy, which would potentially enable us to divide the world regions into several categories. My results indicated that the distribution of the economic product among regions and their populations shows, to some extent, the similar type as the distribution of incomes within countries. In other words, it seems to be something like "transitional" distribution between geographically conditioned (left-sided asymmetric)

spatial distribution and “social” differentiation of income distribution with a characteristic “twin peaks” feature. Such inklings of “discontinuities” in the distribution enabled me to divide the world regions into four categories. In this respect, firstly, the “core-periphery” concept of the world differentiation seems to be of primarily importance. Secondly, I tried to add two categories “in the middle” (semi-periphery and semi-core). In addition I focused on exceptional heterogeneity of the world itself (in comparison to the systems at lower scales). It could also mean some limitations to the possible future integration tendencies at higher geographical scales and, finally, at global scale as well.

I tried to evolve a theory of a possible development of the inequalities. It originates in various theories of phases of historical development of the society and in some spatial aspects of certain economic theories. Because of the mentioned data limitations I was not able to assess the development of inequalities in the historical (factual) time. Therefore my attempt was to simulate the development in a logic (imagined) time (in addition to the assessment of factual tendencies in the past 30 years). I divided the world subsystems into several phases of their socio-economic maturity and subsequently I tried to compare the inequalities among some particular phases and the above-mentioned categories. The relationship between the structure and the development of the world socio-geographical differentiation was stressed. My results showed that the development of the differentiation might be different on the both sides of the distribution. Firstly, at the bottom the distribution indicates a relation between a relatively continual decrease in number of people living in extremely poor regions in dependence on the increasing stage of socio-economic maturity. This seems to be of primarily importance. Secondly, at the upper parts of the distribution the development of inequalities seems to be first increasing and then decreasing. Thus, our hypothesis is that the development of the inequalities is proceeding in a twofold way. With respect to the socio-economic progress, one can talk about the simultaneous decrease of poverty but also, secondary, about a development of inequalities roughly according to the Kuznets's (1955) hypothesis as well as, in spatial sense, according to the theory of J.Friedmann (1966). However, I am aware of the fact that these conclusions still call for much of further empirical documentation.

Fig.1 – Division of the world into 12 subsystems: Canadian, American, Brazilian, Latino-American, European, Central-African, South-African, Islamic, Chinese, South-Asian, Oceanic.

Fig.2 – Distribution of the observed phenomena in the world among 135 regions. Sources: See list of references. Axis x – percentage of population, of territory; axis y – percentage of the economic product, of population.

Fig.3 – Distribution curves of “modified” interval frequencies of the observed phenomena (distribution among the 135 world regions). Sources: see list of references. Axis x – percentage in the world average; axis y – modified frequency.

Notes: Dashed line indicates a change of the x-axis scale (width of frequency intervals), in the point 200 % of the world average, from 10 % to 50 % width of the frequency intervals. Transformation to the continuous type of distribution means a calculation of the “modified” frequencies f_i^* . For the calculation, the following formula was used:

$$f_i^* = (1/i) \sum_{k=1}^i f_k \quad \text{where } i = 1, \dots, n$$

and where i represents the ordinal number of the i -th interval, n represents the total number of the intervals (as well as the ordinal number of the last interval) and f_i is the interval frequency of an original i -th interval.

(Autor je postgraduálním studentem na katedře sociální geografie a regionálního rozvoje Přírodovědecké fakulty Univerzity Karlovy, Albertov 6, 128 43 Praha 2; e-mail pepinov@centrum.cz).

Do redakce došlo 14. 1. 2003